

AHMET FETHİ PAŞA VE MÜZELER

Tabsin ÖZ

Yurdumuzda silâh ve kitaplardan başlayarak bir çok eşya ve san'at eserlerinin bir hatıra olarak veyahut dinî bir düşünce ile saklanması, çok eski bir an'ane ve geleneği olduğu görülüyor. Buna dair hiç olmazsa, Selçuklular zamanından başlayarak her devirde ne gibi şeylerin toplandığı ve nerelerde saklandığına dair araştırmalarda bulunulmasının çok faydeli olacağı inanındayız. Filhakika bu yolda bir etüt yapmak için gerekli malzemenen, bilhassa cami ve türbelerdeki on binlerle eşyadan pek az bir şey kalmıştır. Fakat vakfiyeler, teberrükât kayıtları, şer'î siciller bunu tamamlayıcı mühim kaynaklardır. Bu suretle san'at eserlerimize ve tarihimize ait çok önemli maddelere tesadüf olunacağı gibi; eski adet ve itikatlara dair de hayli malzemenin ortaya çıkacağı muhakkaktır. Bazı türbelerde bulunan eşya üzerine bizim yaptığımız incelemeler, bunların her birinin zamanına göre birer müzecik olduğu kanaatını vermektedir. Hele Emanatı mukaddese namıyla tanınan ve asırların yâdigârı olan, ve bunlarla beraber saklanan eşya ele alınırca, çok kıymetli bir mevzuun karşısında bulunulduğuna şüphe edilmemelidir. Bunlar kendilerine lâyük bir anlayış ile ortaya konsa, bütün dünyayı celbedecek mahiyettedir. Yine Topkapı Sarayında, bir çok silâhların, elbiselerin, eğer takımlarının, çeşitli san'at eserlerinin, hattâ pabuçların bile kayıtlara geçirilerek üzerlerine veya bohçalarına etiketler konularak saklandığını görmekteyiz. Bundan başka vaktiyle resim, minyatür ve yazılardan mürekkep emsalsiz albümler yapılmış ki bunları, hazırlamağı meslek edinmiş sanatkârlar da bulunduğu beliriyor. Yine çeşitli paraların da saklandığını kayıtlardan öğreniyoruz. Kezalik Hazinede, Raht ve İfraz Hazinelerinde bu eşyanın saklanması, defterlerinin yapılması, zaman zaman yabancılara bile ziyaret ettirilmesi, müzelerimiz tarihine bakarken incelenmesi lâzımgelen mühim noktalar. Kezalik İstanbul fetihini müteakip Saint İrene'in Cebehane ittihaz edilmesi, burada Türk silâhlarından başka ganimet alınan, çeşitli silâhların da bulundurulması, bu konuya ait eserlerin toplanma ve hattâ teşhirinin nekadar eski olduğunu göstermektedir. Cebehaneye (1726) yılında Darülesliha ismi veriliyor, Yeniçeri isyan ve lağvında, buradaki silâhlar yağmaya uğruyor, imha ediliyor, sonra Harbiye Anbarı ismini alıyor.

Nihayet Ahmet Fethi Paşa, Harbiye Anbarında, (Mecmaı Eslihai Atika) ve (Mecmaı Âsarı Atika) isimleriyle iki bölümden ibaret olarak Türk müzelerini kurmak şerefini kazanıyor. Sözü geçen isimleri ve 1263 tarihini binanın karşılıklı revaklarının üzerine hakkettiriyor ki, bu sayede müzeleri-

mizin yüzüncü yıl dönümünü kutlayabiliyoruz. O tarihte Mekâtibi Umumiye Nazırlığının teşekkül etmesine rağmen, teşebbüsün Tophane Müşürü tarafından yapılması, Ahmet Fethi Paşanın kültürel görüş ve anlayışının üstün-

Cebahanede (St. Iréne) kurulan müzelerin kitabeleri

lüğünü tebarüz ettiriyor. Buda, Paşanın hal tercümesi incelendikçe, pek güzel anlaşılıyor.

Ahmet Fethi Paşa, Rodoslu Hafız Ahmet Ağanın oğludur. Ahmet Ağanın babası Hasan Ağadır, bunu vakıf kayıtları gösteriyor [1]. Onun da pederi Ramazan Ağa imiş Ahmet Fethi Paşanın en büyük deddi. Kanunî Süleyman'ın Rodosu fethinde hizmette bulunmuş ve bundan sonra kendisi ye-

[1] Vakıflar Genel Müdürlüğünün 747 No. lı defterde kayıtlı, 10 Safer 1268 tarihli (Merhum Rodosî Ahmet Ağa mahdumu Ahmet Fethi Paşa) vakfiyesinde (Rodosî Hafız Ahmet Ağa ibni merhum Hasan Ağa) diye yazılmaktadır.

Ata tarihinde, Ahmet Fethi Paşanın hal tercümesinde (Müşarüliyleh pederlerinin inşasına muvaffak olduğu ve kendilerinin mütevellisi bulunduğu Rodosta kâin kütüphanesi (vakfına) bâve'tan orada bir mektebi Rüşdiye ve bir muvakkithane ve bir saat kollesi inşa ve bunları irat ve akarı müstevfa ile mamur ve ihya idüb Üsküdar'da Karaca Ahmet Sultan türbesi karşusunda pederlerinin vakfından olan ahşap camii şerif harap olmakla kârgir olarak inşasına muvaffak olmuşlardır. Müşarüliyleh Hacı Hafız Ahmet Ağa peder ile brader ve akrabalarının Rodosta bağlar pişigâhında olan makberel müfrezi pesti rahmeti

çocukları her hükümdarın maiyyetinde vazife almışlar ve babası Ahmet Ağa da Abdülhamit I zamanında Rikâbdarlığa tayin kılınmış ve Selim III zamanında aynı vazifede kalmış ve yaşının ilerlemesi üzerine emekliye çıkarılmış bir müddet sonra Kaftan Ağalığı ile Hicaz'a gitmiş, avdetinde Cezzar Ahmet Paşa tarafından katlettirilmiş olduğundan Maan da medfun bulunmaktadır.

Ahmet Fethi Paşa, babasının ölümünden sonra (1216) 1801 yılında İstanbulda Eyüp İskelesi civarında Abdullah Paşa sarayı namıyla maruf yalıda doğmuştur. Küçük Ahmed'in annesi, Saliha Hanım pek genç olduğundan Artivin sancak Beyi Hacı Beyle evlendirmişler ki ondan da Şakir isiminde bir oğlu olmuştur. Saliha Hanım, Ahmed Fethi'yi İstanbuldan ayırmak istemediğinden Artivin'e gitmemiş ve 1804 (1224) yılında sekiz yaşlarında iken Enderuna yazdırmıştır. Ahmet Ferhi, Enderun tahsil ve terbiyesini görmüş ve o sırada tesis olunan, Enderun bölümünde neferliğini yapmış ve 1827 (1243) yılında kolağası rütbesiyle (Asakırı Mansurei Şahane) taburuna zabıt tayin edilmiş ve bir müddet sonra Binbaşılığa terfi olunmuştur. Bu esnada açılan Rus Harbine iştirâkle Aydos muharebesinde sol ayağından mecruh olmuş [1], gerek burada gerek İslimyede gösterdiği yararlık ve askerî meziyeti üzerine on ikinci alay kaymakamlığına tayin ve barıştan sonra Miralaylığa terfi ile cephaneye kışlasına memur edilmiş ve hükümdarın maiyyetinde yaver makamında bir vazife de verilmiştir.

1830 (1246) yılında kurenalığa ve bir müddet sonra Çuhadarlık da uhdesine ilâve edilmiş ve aynı senede Asakiri Hassai Şahane Beylerbeyliği ve Ferik rütbeleri verilmiştir.

Ahmet Fethi Paşa, bazı tahkikat için Konya ordusuna gönderilmiş ve 1834 (1250) senesi iptidalarında büyük Elçilikle Viyana'ya gitmiş, altı ay sonra dönmüş ve Saray ile rabitası kalmak şartıyla 1835 iptidalarında I ci Ferdinand'ın cülusunu tebrik merasiminde bulunmak üzere tekrar Elçilikle Viyana'ya gönderilmiştir [2].

rahman oldukları Cezairi Bahri Sefid Eyaleti mutasarrıflığında iken manzuru acizi olmuş ve kütüphane ve muvakkithane ahaliye mucibi menfaat olmakta) bulunduğu yazılmaktadır.

Kütüphanenin halâ mamur olduğu, yazma ve basma olarak 800 kitap bulunduğunu Hermes Balducci bildirmekte, binanın plân ve maktânı ve tarihini vermektedir. (Hermes Balducci, Türkçeye çeviren Celâleddin Rodoslu, Rodosta Türk mimarisi, Türk Tarih Kurumu yayınları Ankara 1945 Seri IV. No. 3)

Yaptırdığı mektebin şimdi lise halinde olduğunu ve saat kulesinin de vazife gördüğünü paşanın torunları bildirmektedirler.

[1] Ahmet Fethi Bey yaralı olarak İstanbul'a geldiği sırada, Şemsi-Nur Hanımla evlenmiştir. Şemsi-Nur Hanıma gelince; ufak yaşta iken Sakız ihtilâlinde İstanbul'a getirilmiş ve Ahmed Fethi Bey tarafından satın alınmış ve annesi tarafından bu isim verilerek büyütülmüştür. Ahmet Fethi Bey'in Şemsi-Nur Hanımdan Ferdane, Saliha Yegâne, Emine Güzide isiminde üç kızı, Besim (Paşa) ve Mahmut (Paşa) isiminde iki oğlu olmuş, bunlardan Mahmut Paşa Sultan Mecid'in kızı Cemile Sultanla evlenmiştir. Biraz sonra yazacağımız veçhile Ahmet Fethi Paşa'da Sultan Mahmud'un kızı ve Abdülmecid'in kardeşi Atiye Sultanla evlenmiştir.

[2] Paşanın maiyyetinde ikinci Serkâtip olarak Âli Efendi (Sadrazam Âli Paşa) bulu-

Paşa 1856 (1252) yılı sonlarında sefaretten ayrılmış [1] ve avdetinde, yapılacak büyük talimlerde hükümeti temsil etmek üzere vezaret ve Müşürlük rütbeleri verilerek Moskova'ya gönderilmiştir. [2]

1837 (1253 - Rebiulahır) iptidalarında uhdesine Paris Sefareti ile beraber Aydın Eyaleti verilmiş, bir ay kadar Aydında bulunduktan sonra

Ahmet Fethi Paşa Viyana sefiri iken
(*Gravür Topkapı Sarayı Müzesindedir No. 427*)

yerine Kaymakam bırakarak İstanbul'a gelmiş, İngiliz Kraliçesi Viktorya'nın taç giyme merasiminde bulunmağa memur edildiğinden evvelâ Londra'ya [3]

nuyordu. Bu memuriyeti dolayısıyla Âli Efendiye Rabia rütbesi tevcih olunmuştur. (Mahmut Kemâl İnal, *Son Sadrazamlar Cüz I*, İstanbul Maarif Matbaası 1940).

Bu kitabetti sırasında Âli Efendi bir gün Paşa'ya bazı evrak götürdüğü zaman durumu Fethi Paşa'nın dikkatini çekmiş, ne var? Âli Efendi seni düşünceli görüyorum, paraca bir sıkıntın mı var? diyerek masasının üzerinde duran bir çıkın altını vermiştir.

[1] — Ahmet Fethi Paşa'nın Viyana Sefaretinde verdiği ziyafetler pek mutantan olur ve bilhassa gümüş takımlarının zenginliği dikkati çekermiş, hattâ gümüş tabaklarda gelen balıkların gözlerine zümrüt koydurduğu rivayet edilir.

[2] — Moskovaya giderken beraberinde yine Âli Efendi'yi götürmüştür.

[3] — Londra'ya giderken Rodos'a uğramış, babasının hayratını görmüş ve avdetinde evvelce sözü geçen ilâve vakıfları yapmıştır.

gitmiş ve oradan Paris Elçiliği vazifesine gelmiştir. Bu vazifeden 1839 (1255) yılında Abdülmecid'in tahta çıkması üzerine ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve Meclisi Valâ Azalığına tayin olunmuştur. 1839 (1255-Zilkade) yılında Mahmut II kızı ve Abdülmecid kardeşi Atiye Sultan ile izdivaç etmiştir. [1]

Ahmet Fethi Paşa 1839 (1255) yılı sonlarında Ticaret Nezaretine tayin edilmiş ve bir müddet Serasker Kaymakamlığında bulunmuştur. 1841 (1257, Safer) yılında Ticaret Nezaretinden ayrılmış 1842 (1258 Saferde) ikinci def'a olarak Meclisi Valâ Azalığına ve 1843 (1259 Şevval) de Meclisi Valâ Reisliğine tayin edilmiş 1844 (1260 Zilkade) de riyasetten ayrılarak aynı sene içinde Harbiye Nezaretine 1845 (1261 Şaban) da Tophane Müşürlüğü de ilâve olarak uhdesine verilmiş ve sekiz sene kadar bu mühim makamları muhafaza etmiştir ki, evvelce bildirdiğimiz veçhile Türk Müzelerini bu esnada kurmuştur.

Ahmet Fethi Paşa, 1852, (1268 20 Şevval) de Tophane Müşürlüğünden azledilmiş [2], 1853 (1269 Cemaziyelevvel) de ikinci def'a Ticaret Nezaretine ve iki ay sonra yine Tophane Müşürlüğüne getirilmiştir. 1854 (1274 Muharreminde) azil ve yine o sene içinde tekrar Tophane Müşürlüğüne tayin edilmiş ve o yılın Cemaziyelahirinin sonuncu Pazar gecesi vefat etmiş ve Sultan Mahmut II. türbesi bahçesine defnedilmiştir. [3]

Ahmet Fethi Paşanın hal tercümesi, tanınmış pek eski bir aileye men-subiyetini göstermekle beraber Osmanlı Devletinin bir yenileşme hareketi olan Tanzimat Devrinde yıllarca iş başında bulunduğunu gösteriyor. Tanzimat devrinin en mühim bir şahsiyeti olan Büyük Reşit Paşa ile Paris ve Londra Elçiliklerinde halef ve selef olmuşlar, [4] Âli Paşa ise bir müddet

[1] — Atiye Sultan'ın Sarayı, Eyüp'te şimdiki Feshane fabrikasının bulunduğu yerde imiş, düğün pek mutantan bir surette yapılmıştır. Paşanın Sultandan Feride ve Seniye isminde iki kızı olmuş, bunlarda Hüsnü ve Mahmut Paşalarla evlenmişlerdir.

Atiye Sultan, izdivaçlarından sonra Paşanın evli olduğunu öğrenmiş olduğundan büyük bir kıskançlık göstererek saraydan ayrılmamasına çalışmış, paşanın vazife bahanesi ile gelmediği akşamlar, Kuzguncuktaki yalısına adamlar göndererek arattırılmış, Atiye Sultan on sene kadar yaşamıştır. Bundan sonra Sultan Mecit Şemsinur Hanıma kadın efendi unvanını vermiştir.

[2] — Ahmet Fethi Paşa'nın azli hattı hümayununda (Sadaret hizmetimizde bulunan Reşit Paşa ile Tophanei Amire Müşürü Fethi Paşanın azilleri lâzımgelmiş olduğundan) cümlesi ile bildirilmektedir. Bu ciheti üstad Mahmut Kemal, Cevdet Paşa maruzatından aldığı (Reşit Paşa dahilen ve haricen büyük Siyt ve şöhrat kespemmiş ise de o zaman müsteşarı saltanat makamında olan Ahmet Fethi Paşa ile uğraşmaktan hali kalmadığı cihetle azledilmiş olduklarını açıklamaktadır.

[3] — Kaynaklar; Ata tarihi, Sicilli Osmani, Türk Meşhurları, Son Sadrazamlar, Takvimi Vakayi, Tanzimat Yüzüncü Yıl Dönümü, (Fethi Paşa ahfadının verdikleri kıymetli bilgiler, bu yüzden Sayın Bayan Fatma ve Bilge'ye ve Bay Sait ve Şevket Mucana teşekkür eder, yine ahfadından Bayan Emine'ye Topkapı Sarayı Müzesine paşanın bu yazıya koyduğumuz gençlik resmini gösterir tabloyu hediye ettiğinden dolayı şükranlarımı sunarım.

[4] — Londra ve Paris Büyük Elçilerimiz Mustafa Reşit Paşa ve Ahmet Fethi Paşalar Paris'ten 25/Rebiülabir/1255 de gönderdikleri mektupta Fransa Kralı Louis Philippe'in kendilerine Osmanlı Devletinin Avrupa amme hukukundan istifade etmesi meselesinden bahsettiğini bildiriyor, «Tanzimat Yüzüncü Yıl Dönümü sahife 688».

maiyyetinde bulunmuştur. Bu iki mühim devlet adamı ile sıkı teması ve saraya da iki taraftan sıhriyeti teşebbüslerinin başarı sebepleri arasındadır.

Ahmet Fethi Paşa, [1] Paris ve Viyana sefaretlerinde uzun yıllar kalmış Londra ve Moskova'da bulunmuş olduğundan bu memleketlerin san'at ve kültür hareketlerini benimsemiş ve memleketinde bunların tatbiki için her imkândan istifade etmiş, Müsteşarı Saltanat mevkiini kazanmış [2] bulunmakla da fikirlerini hükümdara ve alâkalılara kolayca kabul ettirebilmiştir.

Ahmet Fethi Paşa

Ahmet Fethi Paşanın bilhassa Tophane fabrikalarının islâh ve tekâmülünde, Baruthane civarında demir izabe fabrikalarının tesisinde hizmeti görülmüştür. [3] Bundan başka bugün eserlerini müzelerimizde sevgi ile

[1] — Paşa İngilizce, Almanca bilir, çok iyi konuşmuş.

[2] — Ahmet Fethi Paşa, uzun yıllar büyük hizmetlerde bulunmasına rağmen vefatından sonra borçları yüzünden emlakının satıldığı Mülga Hazine Hassa arşivinden anlaşılmiştir.

[3] — «..... İstanbul Baruthaneleri civarında müceddeden inşa ve bina ve olvakit keyfiyeti takvimi vekaya dahi derc ile neşir ve ibna olunan Demir Izabesine mahsus küçük fabrikanın müteferuat mabiha ve Zeytinburnu mevkiinde bir müddetten beri inşasına ihtimam buyurulmakta olan kebir demir fabrikası edevatı lâzımesinin mahalli ikmal ve itmamı üzere Tophanei Amire Müşürü ve Mühimmatı Harbiye Nazırı

sakladığımız (Eseri İstanbul) damgalı Porsölen Fabrikasının müessisidir. [1]

Görülüyor ki Ahmet Fethi Paşa bir taraftan memleketin ihtiyacı bulunan maddelere ait fabrikaların kurulmasında veya tekâmülünde müessir olmuş diğer taraftan da kaybolan çini sanatının yerine zamanın icablarına uyarak porsöleni ikame ile bir fabrika kurmuştur. (Eseri İstanbul) damgasını taşıyan bu porsölenlerin elde kalan parçaları cidden büyük bir başarıyı ve çalışan ustaların da sanat kabiliyetini göstermesi Paşanın zevkini ve enerjisini tam mânasiyle belirtmektedir.

Sanat eserlerine kıymet verince; sanat ve tarih yönünden kıymetli bulunan her çeşit eserin de tahrip edilmemesi, harice çıkarılmaması, nihayet batıda olduğu gibi herkesin görüp tanınması için bir yerde toplanması ve teşhir edilmesi gerektiğini takdir ile bugünkü anlamda olmak üzere Türk müzesinin temelini atmıştır. [2]

Mecmai eslihai atika: Sonraları, Müzei Askeri, ve şimdi Askeri Müze ismini almıştı. Zaten cephanede muhtelif devirlere ve milletlere ait çeşitli silâhlar bulunduğundan bu kısım kolaylıkla teessüs etmiştir. Ne çareki Saint İrene binasının teşhire elverişli olmamasından başka, bakımsız ve rutubetli bulunması yüzünden bir çok silâhlar, hemde en eski devirlere ait parçalar depolarda mahvolmuş veyahut mahiyeti anlaşılabilir bir hale gelmiştir.

Askeri Müze, Müdürlüğüne 1908 yılında tayin kılınan Ferik Muhtar Paşanın gayretiyle hayli sıraya konmuş ve hattâ Türkçe ve Fransızca rehberide neşredilmiştir. Halbuki ondan sonra kadrosu ufaltılmış ve Müdürlük ve memurluklar iktisas yeri olarak kabul edilmediğinden rütbe icabı müdürler gelmiş ve geçmiş olduğundan yüz senelik ömrü olan ve san'at ve tarih ba-

Devletlü Fethi Paşa Hazretlerinin ikdam ve himmetleri ve Barutçubaşı İoca Avans'ın sayü-gayreti ile zikrolunan küçük fabrika civarında ve Baruthaneî mezkûr silindirhanesi ittisalinde müceddeden tanzim ve tetmim olunuş olan vapur ile idare olunur. Demirhane ve çilingir hanelerin rü'yet ve tamaşa».

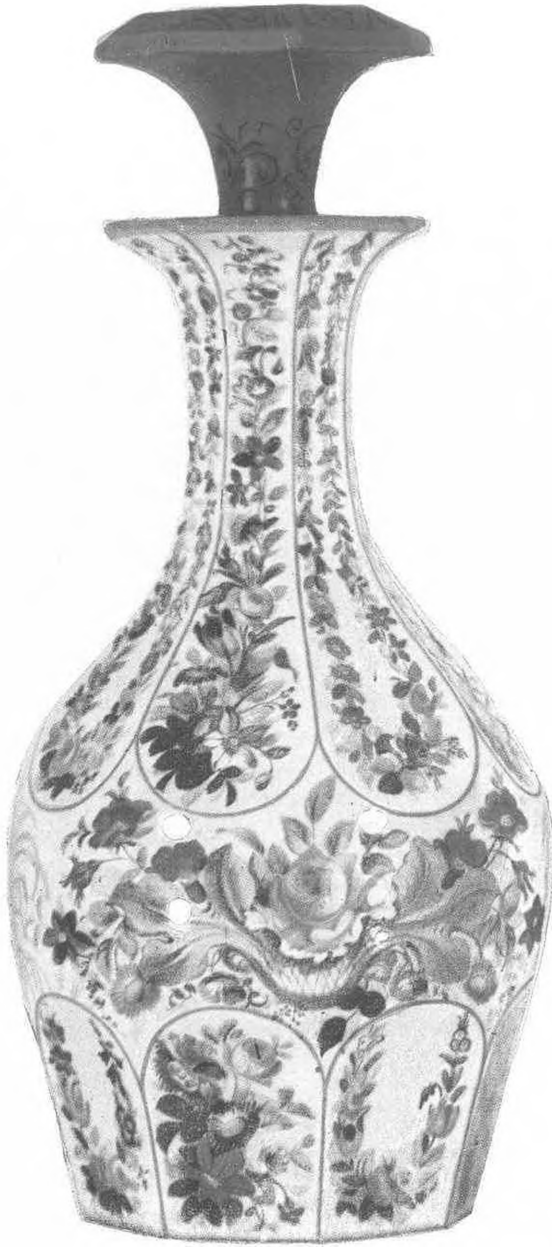
Takvimi Vekayi sene 1261, No. 294.

[1] — Fethi Paşanın bu fabrikayı Beykoz civarında İncir köyünde ba'îmîtiyaz kurduğu tabak ve porsölen fabrikası ismi verildiği Paşanın vefatı zamanına kadar çalıştığı Mülga Hazinei Hassa Arşivinden anlaşılıyor.

[2] — Berlin Müzeleri Müdürü Veygand müzelerimizin kuruluşuna ait bir yazısında «Bir gün Sultan Abdülmecit Yalovada tenezzüh ettiği zaman yerde üzeri yazılı birçok taşlara tesadüf eder. Bunların ne olduğunu sual ettiği zaman taşların üzerinde kral Kostantin'in namı muharrer bulunduğunu kendisine söylerler. Bunun üzerine Hakanı Mağfur böyle büyük bir hükümdarın namını taşıyan şeylerin yerde yatması doğru değildir diyerek taşları toplatıp Dersaadete gönderir o zaman Tophane Nazırı olan Damat Ahmet Fethi Paşa bu taşları muhafaza ederek eskiden beri esliha deposu olan Ayasofya camiinin yanındaki binaya naklettirir ve orada ilk müzeyi vücuda getirir» demektedir. Serveti Fünun No 984, 1 Nisan 326

Cebahaneyi, Abdülmecid'in ziyaret ettiğini Takvimi Vakayi yazmaktadır No. 292, 1261 ondan sonra kurulan müzeleri ziyaret ettiğini ve hattâ Hükümdarın istirahatı için XVI nci Louis sitilinde bir oda döşendiği de rivayet olunmaktadır.

Rehnüma. Müzei Humayun Mahmut Bey Matbaası 1319.

Eseri İstanbul dangalı sürahi
(Topkapı Sarayı Müzesi No. 654)

hangi bir suretle ele geçirilen eserler harice akıp gidiyordu. Maamafih 36 maddeden ibaret bu nizamname, bulunan eserleri üçe taksim ile üçte ikisini mal sahibi ile hafire verdiğinden ve taksim şekli bazan bedel takdirine ve bazan mübadeleye dayandığından yine maksadı temine kâfi değildi.

Arşiv kayıtlarına göre Déthier'nin bir müze mektebi açmak için teşebbüs ettiği anlaşılıyor. Eleman mes'alesinin daha, o vakit düşünülmesi dikkate lâyıktır. Bu hususa dair hayli muhabere evrakına rastlanmakta isede [1] mektebin açıldığı anlaşılammamaktadır. Yine Déthier zamanına ait ve Türk Müzeciliği için tetkike değer bir olay da Truva hafriyatından çıkan eserlerin H. Şilman tarafından Atinaya kaçırılmış olmasıdır. Müze Müdürü bu hususta hayli teşebbüslerde bulunmuş ve hattâ Atinaya kadar giderek dava açtığı halde işin sürüncemede kalması yüzünde hükümetin tasvibi ile bir bedel mukabilinde sulha bağlanmağa mecburiyet hasıl olmuştur [2]. Maamafih gerek kaçırılmak suretile gerek birer şekil icad edilerek pek çok eser ve sikke koleksiyonları hudut haricine çıkarılmıştır. Bunların başlı başına bir broşür ile ortaya konması gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Déthier zamanında, en mühim bir işde Müzenin cebehane binasından Çiniliköşke nakli teşebbüsüdür. Evvelce söylediğimiz veçhile bu Müze, eğer St. Irène'in Müze olmağa uygunsuz ve rutubetli duvarları içinde kalmış olsaydı, inkişaf etmesine imkân olmazdı. Maamafih çok açık söylemek lazım gelir ki Sultan Fatih'in yaptırdığı bu zarif Çiniliköşk de Müze haline konmak için pek insafsızca tadillere uğratılmıştır. Yapılan incelemeler bu değişikliklerin ne kadar üzüntü verecek bir durumda olduğunu gösteriyor. Bir kaç seneden beri devam eden etütler, bulunan vesikalar sayesinde bu değerli anıd'ın restorasyonunun yapılabileceği ve eski halini alacağı tahakkuk etmiş ve nitekim binanın asıl cephesini yararak ilâve edilmiş olan yeni merdiven

Müze Hanesinin az vakitte pek ziyade kesbi iştihar edeceği bulunduğuna binaen maslahatın her bir asıl ve fer'ini muhtevi olanak Maarif Nezaretince yapılan nizamname lâyihasının icrayı muktezası» Topkapı Sarayı Müzesi, Maruzat Arşivi.

[1] Müze mektebi hakkında arz teskeresinde :

«Memaliki Mahrusai Cenabı Mülükânelerinde Müzei Hümayun için aratılıp çıkarılacak âsarı kadimenin ameliyat taharriyatına nazaret hizmetinde ve Daire Maarifin vasıtai icraiyesi makamında bulunmak üzere Mektebi Sultaniden çıkmış olan müsteidandan veyahut sıfatı matlubeyi cami oldukları halde hariçten on iki şakirt alınarak bir müze mektebi teşkili ve bunlar ile tayini lâzımgelen üç nefer muallim ve bir muavine verilecek maaşat ve sair masarifata mukabil senevi 90 bin kuruş tahsisat itası Maarif Nezaretinden ifade olunmuştur..... Bu makule asar, düveli mütemeddine enzarında pek ziyade kıymettar olarak mülki vesii Padisahileri ise anların a'zamu menabii olduğu halde ekseri mesturu ziri türab ve en nefisleri ile Avrupa müze haneleri zinetyab bulunduğu»

(Topkapı Sarayı Müzesi, maruzat dairesi Arşivi 25 Zilhicce 1291)

[2] Bu işe dair mülga Maarif Nezareti arşivinde muhim bir dosya bulunmaktadır. Biz bu dosyadan yalnız yapılan protesto ilânını aynen alıyoruz. (Mösyö Şilman, Kalai-Sultaniyede Hisarlık nam mahalde bulmuş olduğu altın ve gümüş ve bakır ve toprak ve mermerden masnu asarı atıkayı hafiyen kaçırılmış ve eşyayı mezkûrenin Müzei Hümayun ile kendi beyinde nısfıyyet üzere taksimini icra etmemiş olduğundan eşyayı mezkûrenin her nevi hibe ve bey'i keenlemye:ün hükmünde olduğunu ve her nerede bulunursa dava ve ahz olunacağını Devleti Aliye cümleye ilân eder.) 6 Haziran 1874

kaldırılmıştır [1]. Zaten bu kıymetli köşkün ne derece tahrip edildiğini bugünkü bilgilerimiz değil, merhum Vahit Bey bile görmüş ve 1910 yılında Servetifünun'da (. . . Montereano namında Romanyalı bir mimar celb ile Çiniliköşkün bazı mertebe tamirine kıyam eylemiş ve hayfaki mimarı mer-kum saikai cehaletle bu binayı lâtifin tertibatı dahiliyesince bir takım tadilat icrasına ve duvardaki minakâri Çinileri kısmen kaldırıp kısmen dahi üzer-lerini kireç sıvamak suretiyle büsbütün mahvına tesaddi etmiştir. . .) sözleri hakikati bir dereceye kadar anlatmaktadır. Ne çareki bu kadar tadile rağ-men bu zarif bina, o koca heykellere ve benzerlerine bir teşhir yeri olama-mış, ve gezenlerin üzerinde garib bir intiba uyandırmaktan hali kalma-mıştır [2].

Déthier'nin ölümü ile 1881 yılında Sadriazam Ethem Paşanın oğlu res-sam Osman Hamdi Bey Müze Müdürlüğüne tayin edilmiştir [3].

Hamdi Bey ilk teşebbüs olarak bir çok san'at eserlerini yabancı mem-letlere kaçırılmasına imkânlar vermekte olan Âsarî atika nizamnamesinin tadilini ele almış ve bu nizamname 1884 yılında hayli değişiklikler ile tasdik olunmuş ve 1907 yılında tekrar tadil ve ilâveler yapılmıştır ki halâ bu nizamname mer'i bulunmaktadır [4].

1887 — 1888 yıllarında Sayda mezarlarının keşfi, Türk Müzeleri için mes'ut bir devre açmış ve yeni Müze binasının yapılma zarureti hasıl ol-muştur. İşte ilk Türk Müze Müdürümüz Hamdi Beyde, etrafında yarattığı sevgi ve saygıdan istifade ederek şimdi gördüğümüz eserini kurmuş ve Müze binasının birinci bölümü 1891 de sol kısım 1902 ve sağ kısım da 1908 de tamamlanmıştır [5]. Yeni bina yapılnca, Çiniliköşk ağır ve yabancı heykel-lerden kurtuldu, bir müddet sonra buraya yeni binanın yukarı katında bir salonda bulunan pek mahdut Türk ve İslam san'at eserleri konuldu [6].

[1] Zarif Orgun, Çiniliköşk. Arkitekt Neşriyatı No. 11

[2] Tahsin Öz. Müzelerimize ait bir hatıra Çığır sayı 106-1941

[3] Vahit bey Déthier'nin yerine yabancı bir Müdür getirilmek üzere teşebbüs edildiğini «Alman matai her vakitten ziyade mazharı revaç olduğundan yine nezaret tarafından Berlin Sefiri merhum Sadullah Paşaya, güya Berlin pazarı ticaretinde isteni-len saatte bulunabiliyor bir bizaai adıye imiş gibi!.. - serian bir Müze Müdürünün buldu-rulup izamı iş'ar olundu.» diyor.

[4] Yeni bir kanun projesi hazırlanmıştır. Bir an evvel meriyete konması çok lâzımdır.

[5] Yeni müze binası, Yunan stilinde yapılmış olduğundan Topkapı Sarayı camia-sında pek yabancı kalmış ve aynı zamanda Çiniliköşkü, bir parçası olduğu sarayı cedit-ten (Topkapı Sarayı) bir paravan gibi ayırmakta ve hatta Sarayın perde kapısını kapat-makta, bazı aksamının cephelelerini de örtmekte r, Kaldı ki Müze binasının birçok kı-sımları ahşap olduğundan bu mühim durumun en iyi şekilde halli gereklidir.

[6] Çiniliköşkteki eserler hem mahdut ve hem de herhangi bir san'at konusu ifade edemeyecek mahiyette perakende bir halde idi. Bilhassa Türk ve İslam eserleri ve Top-kapı Sarayı Müzelerinin teşekkülünden sonra bu zayıf durum tam manasiyle belirlediğin-den Milli Eğitim Bakanlığı bu Müzedeki eserlerin, Ankara Etnografya, Türk ve İslam Eserleri ve Topkapı Sarayı Müzeleri koleksiyonlarını tamamlamak suretiyle tasfiyesine karar vermiş ve gereği olveçhile yapılmış olup şimdi Fatih'in Köşkü olan bu bina asli şekline göre onarıldıktan sonra Fatih'e ait silâhlar, elbiseler, fermanlar, resimler, kitab-lar V. S. konularak çok manalı bir Müze haline konacaktır.

Elhasıl Türk Müzelerinin temelini atan Ahmet Fethi Paşa, ve Arkeoloji Müzesinin banisi de Hamdi Bey olduğunda tereddüt edilmemelidir [1]. Müzecilik âlemi bu iki zatı daima saygıyla anacaktır.

Ahmet Fethi Paşanın, temelini attığı Askeri Müze ile Müzei Hümayundan başka 1895 yılında Bahriye Müzesi kurulmuştur. Gerek bu gecikme ve gerek konunun iyi kavranmamış olması yüzünden bu Müzede, Türk Denizciliğini ifade edecek bir eski tekne bile yoktur. Bunu telafi için 1919 yılında Topkapı Sarayı kayıkhanesinde bulunan Taht kayığı ve Hünkâr kayıkları bu müzeye maledildi. Ne çareki uygun ve elverişli bir bina bulunmadığından yine bu müze bir inkişaf yoluna giremedi. Bu def'a Dolmabahçe Camii Müzeye tahsis edilmiştir, ne kadar elverişli olduğunu zaman gösterecektir.

İşte Meşrutiyet devrine geçerken, bütün Türk topraklarına şamil olarak sözü geçen üç Müze bulunmakta idi. [2]

Yalnız üzerinde ehemmiyetle durulmaya lâyık bulunan, Şeyhülislâm, merhum Hayri Efendinin teşebbüsüyle 1914 yılında kurulan (Evkaf Müzesi) dir. Hayri Efendi, İbnül'emin Mahmud Kemal, Keçeci zade Reşat Fuat, İhtifalçı Ziya, Divanı Muhasebat Reisi Armenak Sakızyan, Doktor Mustafa Münif Paşadan mürekkep bir komisyon teşkkül ederek, cami, kütüphane ve türbe gibi vakıf müesseselerinde bulunan san'at eserlerinin toplanarak Süleymaniyede Mimar Sinan yapısı olan imaret binasında teşhirini uygun gördü. Bu suretle birçok kıymetli san'at eserlerimiz bakımsızlıktan, mahvolmaktan, çalınmaktan da kurtulmuş oluyordu. Bu vesile ile şunu da ilâve edelim ki Mecmar-Âsarı Atika ismiyle kurulan ve sonra Müzei Hümayun namı verilen Müze, Roma, Yunan ve Bizans eserlerini istihdaf ediyordu. Bu yüzden Türk ve İslâm san't eserleri -Meskûkât hariç- toplanılmamakta idi ki bu hal millî san'at eserimiz yönünden telâfi edilmez bir elem kaynağıdır. Eğer, tam yüzyıl evvel kendi san'at eserlerimizde aynı ehemmiyet verilmiş olsaydı, bir kısmı devlet elindeki müesseselerden olmak, ve diğerleri de bugün tahmin edilemeyecek kadar ucuz bir bedel mukabilinde elden çıkarılan binlerce şaheser toplanmış olacaktı.

1918 yılında, İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan Âsûr, Babil, Summer, Mısır, Hitit gibi eski şark eserleri o tarihte boşalmış olan sanayii nefise mektebi binasına nakledilerek (Eski Şark Eserleri Müzesi) adıyla bir müze haline getirilmiştir.

[1] Hamdi Bey (24 Şubat 1910) da vefat etti. Cenaze merasiminde Sadriazam Hakkı Paşa ve tekmil vükelâ bulundular, Müze önünde Maliye Vekili Cavit Bey, söylediği nutukta; «istibdat devrinin anlayışına, ve gösterilen zorluklara rağmen bu önemli eserlerin meydana getirilmesinde Hamdi Beyin yüce kudret ve değerini belirtti, Meşrutiyet idaresinde bunun örnek tutularak gösterilecek kolaylıklardan istifade ile kuvvetli hamlelerle çalışılması icap ettiğini» ilâve etmişti. Hamdi Beyin ölümü ile yerine muavini ve kardeşi Halil Ethem Eldem tâyin edilmiş olup bu zatın Osmanlı sikkeleri üzerine kıymetli mesaisi ve değerli eserleri vardır.

[2] 1927 yılında (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi) adı altında Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Rehberi Devlet Basımevi 1939.

Müzecilik tarihimizde, Meşrutiyet devrinde bunlardan başka kayde değer bir nokta bulamıyoruz.

Cumhuriyet idaresinin, müze ve eski eserler işini daha esaslı bir surette ele aldığını gösteren ilk emare, ondan evvel Maarif Nezaretinde bu işlerle görevli bir teşekkül bulunmamakta ve müze işleri Meclisi Maarif veya Muhasabeden geçmekte ve son zamanlarda Tedrisatı Âliye İdaresi merci gösterilmişti. Halbuki Cumhuriyet Millî Eğitim Bakanlığı, bu işleri, Hars Müdüriyeti namivle teşkil ettiği idareye verdi. 1922 de bu idare Asari Âtika ve Müzeler Müdürlüğü namını aldı. Nihayet Millî Eğitim Bakanlığı, 1944 yılında üç şubeden mürekkep olarak Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü teşkilâtını vücuda getirdi. Birinci şube Müze, ikinci şube kazı ve yayın, üçüncü şube de Anıtların Korunması ve Onarılması işleriyle görevli bulunmaktadır.

Cumhuriyet yıllarında Millî Eğitim Bakanlığına intikal eden müzeler evvelce söylediğimiz veçhile İstanbul Arkeoloji Müzesi ve bunun şubeleri olan Çinliköşk ve Eski Şark Eserleri müzesinden ibaret bulunuyordu. Halbuki bilhassa son onbeş sene zarfında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bulunan müze ve müze depolarının sayısı büyük müzelerin şubelerinden sarfınazar 38. bulmuştur ki bunları harf sırasıyla ve yanlarında kuruluş tarihleri olarak yazıyoruz: Adana (1924) Afyon (1921) Ankara Arkeoloji Müzesi (1923) Ankara Etnoğrafya Müzesi (1924) Antalya (1924) Ayasofya (1934) Bergama (1924) Bursa (1923) Diyarbakır (1934) Edirne Asari Âtika ve Etnoğrafya Müzeleri (1924) Efes (1934) Erzurum (1942) Gaziantep (1939) Hatay (1938) İzmir (1926) Kastamonu (1941) Kayseri (1929) Konya Arkeoloji, Türk ve İslâm Eserleri Müzeleri (1926) Manisa (1935) Niğde (1936) Sivas (1927) Tokat (1929) Van (1935).

Bunlardan başka Alaca, Amasya, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, İsparta, İznik, Kırşehir, Kütahya, Samsun, Sinop, Silefke, Tirede de müze depoları bulunmaktadır [1].

Bir de Müzelerimizdeki eserlerin sayısına bakalım. İlk Müzemizin kuruluşundan sonra yapılan yayınlarda eser sayısı 650 adet olarak gösterilmektedir. Hamdi beyin vefatı sıralarında ekseriyeti sikkeler teşkil etmek üzere 109.000 idi. Bugün henüz kayda geçmeyenler ile etüdlük parçalar hariç 772.000 adedi geçmiştir. İşte Müzelerin ve eserlerin sayısı, aradaki büyük gelişmeyi belirtmek için söylenecek sözlerin en kuvvetlisidir. Bu müzelerin her birinin buldukları binalar itibariyle, sakladıkları eserler dolayısıyla ayrı birer hususiyeti vardır. Ne çareki Dergimizin bu kadar geniş bir yazıya tahammülü olmadığından içinden bazıları hakkında bir kaç söz söylemekle iktifa mecburiyetindeyiz:

Konya Müzesi; [2] Mevlâna Türbesi ne kadar mühim bir anıt ise Mevlâna Celaleddin daha yüce bir şahsiyettir. İşte bu manzume bizâtihi bir

[1] 1943 - 1944 yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün genel durumu. Ankara 1945.

[2] Konya Asari Âtika Müzesi Rehberi Alâeddin Matbaası 1930.

müzedir. Fazla olarak kitap, cilt, tezhip, halı, kumaş ve şamdan gibi binlerce eser ayrı bir varlıktır. Tamamen mahvolmuş denilebilecek bir halde bulunan İplikci Camii de yeniden ihya edilerek, Konyada bulunan Roma ve Bizans eserleri de orada teşhir edilmektedir. Yine üzerinde durulmağa lâyık en mühim bir mimari varlık olan Alâaddin Camiide Millî Eğitim Bakanlığına intikal etmiş bulunmaktadır.

Ankara Arkeoloji Müzesi; Şehrin semalara yükselen kalesindedir. Çeşitli tarihleri yaşatan bu hisar her gün artan eserleri alamıyacağı pek tabii bulunduğundan, bu civarda bulunan ve 1464-1471 yıllarında yapılmış olan ve fakat bakımsızlıktan bir harabe haline gelen Fatih Sadrazamı Mahmut Paşanın Bedesten binası onarıldı. Dört pilpayeye oturan on kubbeli bu bina, bugün Ankaranın tarihi süslerinden biri oldu. 49 metre uzunluğunda ve 18 metro genişliğinde olup, burada Hitit eserleri teşhir olundu.[1] Şu suretle dünyanın en mühim ve nadir Hitit eserlerini toplayacak bir müze kurulmuş oluyor. Filhakika Başşehirde bir çok kültürlere aid muazam bir müzenin kurulması lüzumu pek tabii ise de Hitit kısmının milletler arası en önde bir kısım olmağa, namzet bulunduğu şüphesizdir.

Ankara Etnoğrafya Müzesi binası; pek ufak olmasına rağmen bu müzede, etnografik maddelerden başka dekoratif kıymetleri yüksek bir çok san'at eseride bulunmaktadır. Müsait bir yer bulunduğu takdirde lâıyık gibi inkişaf edeceği tabiidir. Etnoğrafya müzemiz için vakit geçirilecek bir zaman kalmadığı da muhakkaktır.

Ayasofya; Milletler arası şöhrat salmış olan bu anıt, en geniş ve bilimsel bir görüş ile bir müze halinde cihanın ziyaretine ve incelemesine hasredilmiştir. Bununla beraber Kariye ve Fethiye Camileri de aynı suretle ziyaretcilere açılmıştır.

Cumhuriyeti müteakip, saltanat binaları millete intikal eylediği sırada, İstanbulun fethi ile şehrin en güzel ve hâkim bir köşesine Sultan Fatih tarafından temeli attırılan beş asırlık bir tarih kaynağı olan Topkapı Sarayı (Sarayı Cedit) 2.IV.1340 tarihli Vekiller hey'eti (Bakanlar kurulu) kararıyla müze ittihaz edilmiştir. [2]

Bir çok köşk ve müştemilatından mürekkep olan bu saray son asırların ihmal ve kıymet bilmemesi yüzünden pek mühim unsurlarını kaybetmiş olup şimdi 80 bin metre karelik bir yerde kalan ve devlet işlerini görmeğe mahsus Kubbealtı, Arzodası gibi kısımlarla birçok hazineler, Köşkler, Kütüphaneler, Koğuşlar, Hamamlar, Camiler, Kulelerle 250 odalı Harem dairesinden müteşekkildir.

Çiniliköşk, Alayköşk, Sepetçilerköşk ve Babı Hümayün ve Suru-Sultanî etrafında kalmış birer parçasıdır.

[1] « Ankara Bedestende bulunan Eti müzesi büyük salonun kılavuzu » 1946 yılında neşredilmiştir.

[1] A. Sami Boyer. Ayasofya Maarif matbaası 1943

Muzaffer Ramazanoğlu, Sentiren ve Ayasofya manzumeleri İstanbul 1946

[2] Topkapı sarayı Müzesi Rehberi, Devlet Basım evi 1933

Guide To The Museum of Topkapı Saray, Devlet Basım evi 1936

Yalnız adlarını bile saymağa imkân olmıyan bu anıtlar serisinin, bir müze olarak cihana kapılarını açmasıyle:

a — 15-19 uncu yüzüncü yıllara aid bir çok çeşitli ve pek nadir binalar ve bunların pek zengin iç süslemeleri.

b — Depolarında, Hazinelerinde bulunan silâhlar, Sancaklar, çadırlar, elbiseler, papuçlar, kumaşlar, işlemeler, eğer takımları, saltanat arabaları, Çin, Japon ve Avrupa porselenleri, Türk fayans, porselen ve camları, resimler, yazılar, kitabeler, nihayet murassa eşya, tahtlar, emanatı mukaddese onbinlerle ve bilhassa Türk san'atına aid şaheserler.

c — Kütüphanelerinde, 25 bine yakın yazma basma, minyatürlü eserler

d — Orhan zamanından başlayarak son zamanlara kadar gelen ve Saray tarihini ve eserlerini aydınlatan arşiv malzemesi, sonsuz bir hazine halinde ortaya çıkmıştır.

İşte kısaca belirttiğimiz bu dört kaynağın ilim alemi için nasıl bir varlık ve hazine olduğununun takdiri pek kolaydır. Topkapı Sarayı son yıllarda yapılan mühim restorasyonlar sayesinde benliğini kazanmış ve bu sayede sözü geçen san'at hazinelerinin lâıyık gibi teşhir imkânı da bulunmuştur. Yukarıda Türk müzeleri kurulduğu sırada, millî san'at eserlerine kıymet verilmemiş olduğundan büyük kayıplara uğradığımızı işaret etmiştik. İşte bu boşluğun gerek Topkapı Sarayının müze haline konmasıyle ve gerek diğer illerde kurulan müzeler mevcudu ile telafi edilmekte olduğunu kıvançla söyleyebiliriz.

Izmir, Bursa ve Adana müzeleride pek mühim ve çok inkişaf edecek birer kültür kaynağıdır.

Müzeler konusuna dahil bulunan kazılar, inkişafda başlı başına bir yazı teşkil edebilecek mahiyette olduğundan biz burada, bir kaç kelime ile Türk Tarih Kurumu ile işbirliği yapmak suretiyle devlet ödeneği devlet memuru eliyle yani kendi para ve emeğimizle Pazarlı, Çekmece, Karaoğlan, Çankırı kapu, Vize, Ahlatlıbel, Samsun, Alâaddin—tepe kazılarını ve şimdiye kadar eşlerine raslanamıyan kıymetli eserler bulunan Alacahöyük hafriyatını [1] bir örnek olarak vermekle iktifa edeceğiz. Buna, Üniversitelerimizin yurdun muhtelif yerlerinde bilhassa pek ehemmiyetli neticeler alınan antropolojik araştırmalarını da ilâve etmek çok lâzımdır. [2]

Birde, anıtların onarım işi varki, Cumhuriyet devrine kadar, Millî Eğitim, bunlarla meşgul olmamıştı. Son yıllarda, kültür farkı aranılmaksızın, Ogüst Mabedinden başlanarak, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Kariye, Mahmud Paşa Bedestanı, Yeşil türbe, Alanya da Kızılburç, Afyon da Gedik Ahmed Paşa Medresesi, Edirne de Ali Paşa Çarşısı gibi bir çok bina ve yüzlerce türbenin restorasyonuna milyonlarca lira sarfedilmiş ve yüzlerce anıt hayata kavuşmuş ve bunların bir çoğuna da, kullanma şekli bulunarak faydalanıl-

[1]. Remzi Oğuz Arık : Alacahöyük hafriyat 1935 T. Tarih kurumu yayınları. V. seri
Hamit Koşay : » » 1936 » »

[2] — Dr. Ş. Aziz Kansu Eti yokuşu Hafriyat Raporu. T. Tarih Kurumu Yayınlarından.

maktadır. Mamafih bu anıtlar onarımının çok mühim ve müşkül bir memleket dâvası olduğunu, fakat zamanla daha kuvvetle ele alınacağına, son senelerdeki hareketleri bir ümit kaynağı olarak gösterebiliriz. [1]

Son yıllarda Müze eserlerinin onarım, koruma ve icabında analiz işlemini yapmak üzere Topkapı Sarayı müştemilâtından ihtiyaca elverişli bir bina tamir ettirilerek Müzeler Kimya ve Tamir Laboratuvarı İstanbulda kurulmuştur.

Bu arada, sayıları artan ve mevcutları zenginleşen müzelerimizin, geniş ölçüde ve hemde yabancı dillerle yayınlar yapmasının, ilmî bir zaruret olduğu kadar memleketimizi tanıtmak yönünden ve turistik bakımdan ne kadar lüzumlu olduğunda şüphe yoktur.

Türk müzelerinin en kıdemli bir emektarı olarak, meslektaşlarıma, müzelerimizin yüzüncü yıl dönümünü kutluyarak sözlerime son veriyorum.

[1] — Türkiye Tarihi Anıtları. Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınlarından 1946 Sayı: 2